

הבדלי מעמדות סוציו-אקונומיים ומגדר בספציפיות לקסיקלית ובתצורה עצמית של מילים בקרב

ילדי גן¹

שירלי לזר

shirlyron@walla.co.il

הקדמה

במחקר הנוכחי נבדקו הבדלים ביכולות לשוניות בין ילדי גן בני מעמדות סוציו-אקונומיים שונים ובין בנים לבין בנות. המחקר נערך בעקבות מחקרים אחרים שבדקו אם קיימים הבדלים לשוניים בין ילדים, נערים או מבוגרים בני מעמדות סוציו-אקונומיים שונים, וכן בעקבות מחקרים שבחנו הבדלי מגדר במגוון מדדים לשוניים בקרב נבדקים בני גילים שונים.

מחקר חשוב שנערך בתחום המעמדות הסוציו-אקונומיים הוא המחקר של שורצולד (רודריג) (תשמ"א). במחקרה נבחנו הבדלים בין אוכלוסיות שונות, על-פי גיל ומעמד סוציו-אקונומי, בשימוש דקדוקי-תקני בפעלים בעברית הדבורה. ההתמקדות הייתה בחמישה היבטים עיקריים – מורפולוגיים ופונולוגיים: (1) ביצוע העיצורים בכ"פ, (2) שימוש בבניינים, (3) שימוש בזמנים, (4) הטיית הפעלים העלולים ודומיהם, (5) מתטזה (שיכול עיצורים). היא בדקה ילדים ומבוגרים משני מעמדות סוציו-אקונומיים – טעוני טיפוח² ומבוססים, ומארבע קבוצות גיל. נמצא, כי בכל קבוצות הגיל ביצעו טעוני הטיפוח יותר שגיאות באופן מובהק מן המבוססים בכל ההיבטים העיקריים.

בניגוד למחקר של שורצולד (רודריג) שעסק בשכבות גיל שונות, המחקר של פלדמן ושותפיו (Feldman et al., 2000) התמקד בפעוטות. הם חקרו השפעה של משתנים סוציו-דמוגרפיים על התפתחות אוצר מילים של פעוטות אמריקניים בגילים שנה ושנתיים. המבדק נעשה באמצעות שאלוני הורים להערכת התפתחות אוצר מילים של פעוטות (the MacArthur Communicative Development Inventory (CDI)). נמצאו הבדלים משמעותיים על-פי גזע, השכלת האם וסטטוס של ביטוח בריאות בהתפתחות אוצר מילים של פעוטות. בגיל שנתיים נמצא קשר חיובי בין משתנים אלה לבין התפתחות אוצר המילים של הילדים, אולם בגיל שנה הקשר היה דווקא שלילי. כאמור, המחקר הנוכחי נערך גם בעקבות מחקרים שעסקו בהבדלי מגדר. למשל, פנסון ושותפיו (Fenson et al., 1994, pp. 72-83) חקרו הבדלי מגדר בקרב ילדים בני 8-30 חודשים בחמישה מדדים עיקריים: (1) הבנת מילים בגיל 8-16 חודשים, (2) הפקת מילים בגיל זה, (3) הפקת מחוות (gestures) באותו גיל, (4) הפקת אוצר מילים בגיל 16-30 חודשים, (5) יכולות דקדוקיות (צירופי מילים, אורך משפט מקסימלי, מורכבות משפטים) בגיל 16-30 חודשים. גם מבדק זה נעשה

¹ מאמר זה מבוסס על עבודת הדוקטורט שלי (ר' לזר (תשס"ד)), שנכתבה באוניברסיטת בר-אילן בהנחייתה של ד"ר מלכה מוצ'ניק.

² במחקרים המוזכרים כאן נעשה שימוש במונחים שבהם השתמשו החוקרים לתיאור המעמדות הסוציו-אקונומיים, כגון "טעוני טיפוח", "מבוססים", "מזרחיים", "מערביים" וכדומה. אולם במחקר הנוכחי יועדף השימוש במונחים "בני מעמד סוציו-אקונומי נמוך" ו"בני מעמד סוציו-אקונומי בינוני-גבוה".

באמצעות שאלונים להערכת התפתחות תקשורתית של פעוטות שמולאו על-ידי ההורים. הם מצאו יתרון לבנות כמעט בכל המדדים.

לעומת המחקר של פנסון ושותפיו שהתמקד בתינוקות ובפעוטות, המחקר של מוצ'ניק (תשנ"ז) עסק במבוגרים. מוצ'ניק בדקה אם בישראל קיימים הבדלים בין גברים לבין נשים בתרבות השיחה כאשר הם בתפקיד מראיין או מרואיין. לשם כך הוקלטו ראיונות של עשרה מראיינים ו-40 מרואיינים, גברים ונשים בני 20-50. הראיונות מוינו לארבע קבוצות: 1) גבר המראיין גבר, 2) גבר המראיין אישה, 3) אישה המראינת אישה, 4) אישה המראינת גבר. היא מצאה כי כאשר גבר מראיין אישה או אישה מראינת גבר, אורך השיחה הממוצע הוא 10 דקות. לעומת זאת, כאשר אישה מראינת אישה או אישה הממוצע הוא 16 דקות, ואילו כאשר גבר מראיין גבר, אורך השיחה הממוצע הוא 20 דקות. עוד היא מצאה כי גברים יותר אסרטיביים מנשים וכן הם מרבים לדבר על כוחם ועל עצמתם. נשים, לעומת זאת, מרבות לדבר על עניינים אישיים ובלתי רלוונטיים לנושא השיחה. מוצ'ניק טוענת כי למעשה גברים ונשים נוקטים אותה אסטרטגיה, כלומר כל אחד מהם מנסה למצוא חן בעיני בן-שיחו, אך הם עושים זאת בדרכים שונות.

חוקרים אחרים בחנו את האינטראקציה בין שני המשתתפים הבלתי תלויים: המגדר והמעמד הסוציו-אקונומי. למשל, לבוב (Labov, 1972, p. 243) חקר הבדלים בין גברים לנשים בהגייט הסופיות *in'* ו-*ing* בשתי שכבות חברתיות: מעמד בינוני-נמוך (lower middle class) ומעמד בינוני (middle class). הוא מצא כי נשים הוגות *ing*, שהיא הצורה התקנית, יותר מאשר גברים, ושההבדלים בולטים יותר במעמד הבינוני נמוך.

בניגוד למחקר של לבוב שעסק בשפה הדבורה, המחקר של שטאל (תשל"א, עמ' 383-397) התמקד בשפה הכתובה. שטאל בחן הבדלי מגדר בכתיבת חיבורים בקרב תלמידים ישראלים בני כיתות ב', ה' ו-ח' ממוצא מערבי וממוצא מזרחי. המבדק נערך על-פי שש קטגוריות: דרכי עריכה, ארגון, עיקרון לבחירה, איזון, תחביר ומילות קישור. הוא מצא הבדלים בין הבנים לבין הבנות, וכמעט תמיד היתרון היה לבנות, פרט לכיתה ח' המזרחית שבה עלו הישגי הבנים על הישגי הבנות בקטגוריה "דרכי עריכה". ההבדלים בין המינים בלטו יותר בקבוצה המזרחית, שבה נמצאו הבדלים מובהקים, ורק בה נמצאו הבדלים כבר בכיתה ב' (הבדל מובהק לטובת הבנות בקטגוריה "תחביר").

מטרות המחקר

המטרה הכללית של מחקר זה הייתה לבדוק אם קיימים הבדלים בין ילדי גן בני מעמד סוציו-אקונומי נמוך (להלן מסא"ן) לבין ילדי גן בני מעמד סוציו-אקונומי בינוני-גבוה (להלן מסאב"ג) וכן בין בנים לבין בנות בשימוש בפעלים ספציפיים וביכולת ליצור מילים חדשות באופן מודע. המטרות הספציפיות הן:

- לבדוק אם קיימת אינטראקציה בין שני המשתתפים הבלתי תלויים (המעמד הסוציו-אקונומי והמגדר), דהיינו לבדוק אם ההבדלים בין הבנים לבנות גדולים יותר במעמד סוציו-אקונומי מסוים.
- לבדוק אם יש קשר בין הספציפיות הלקסיקלית לבין התצורה העצמית של המילים, כלומר אם ככל שהילדים משתמשים בדיבורם ביותר פעלים ספציפיים הם יוצרים יותר מילים חדשות באופן מודע.

- לבדוק אם קיימים הבדלים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים בהרגלי קריאת סיפורים בפני הילדים על-ידי הוריהם מכמה בחינות³: (1) הבעת רצון מצד הילד לשמוע סיפורים; (2) כמות הקריאה, כלומר קיום קריאה ותדירותה; (3) איכות הקריאה, כלומר שאלות הנשאלות בזמן הסיפור על-ידי הילד או על-ידי המבוגר, וכן הסברת מילים קשות בסיפור על-ידי המבוגר.
- לבדוק כיצד הרגלי הקריאה (מבחינה כמותית ואיכותית) משפיעים על שימוש הילדים בפעלים ספציפיים, וכן על יכולתם ליצור מילים חדשות באופן מודע⁴.

הגדרת המעמדות הסוציו-אקונומיים

מעמד סוציו-אקונומי נקבע במחקר הנוכחי על-פי שלושה קריטריונים: השכלה פורמלית, עיסוק ומצב כלכלי.

למסא"ן ישויכו אנשים בעלי הנתונים שלהלן: (1) השכלתם תיכונית ומטה. (2) עוסקים בסוגי המקצועות הבאים: א. מקצועות הדורשים מקצועיות למחצה ללא עבודת כפיים + מקצועות הדורשים מיומנות של עבודת כפיים, כגון פקיד זוט, קופאי, זבן, פחה, שרברב, חשמלאי, נהג אוטובוס או מונית, טבח. ב. מקצועות של עבודת כפיים שאינם דורשים מקצועיות, כגון מלצר, מוזג בבאר, חקלאי, עובד ניקיון, בנאי, דוור. (3) מצבם הכלכלי בינוני ומטה.

למסאב"ג ישויכו אנשים בעלי הנתונים שלהלן: (1) השכלתם על-תיכונית. (2) עוסקים בסוגי המקצועות הבאים: א. מקצועות הדורשים מקצוענות, כגון רופא, אדריכל, מרצה באוניברסיטה, מהנדס, עורך דין, רואה חשבון. ב. מקצועות ניהול, כגון מנהל כללי, מנהל בנק, מנהל אדמיניסטרטיבי, מנהל חברה. ג. מקצועות הדורשים מקצועיות ללא עבודת כפיים, כגון מורה, אמן, אח, עובד סוציאלי, מנהל חשבונות, טכנאי, ספרן, עיתונאי. (3) מצבם הכלכלי בינוני ומעלה.

הגדרת הספציפיות הלקסיקלית

המחקר הנוכחי עסק בספציפיות לקסיקלית של פעלים בלבד. קיימות פעולות שניתן לתאר אותן בעברית על-ידי שימוש בפעלים כלליים או בפעלים ספציפיים. הפעלים הכלליים מכונים "מושגי גג" ו-"פעלים חיוורים" והפעלים הספציפיים מכונים "היפונימים". למשל, בפועל "לנעול (נעליים)" יש ספציפיות ביחס לפעלים "ללבוש" ו"לשים". לפיכך הפועל "לנעול" הוא היפונים, מפני שהוא מיוחד לאובייקטים נעליים, מגפיים וסנדלים. הפועל "ללבוש" הוא מושג גג, מפני שהוא כולל את כל פועלי הלבישה, כגון "לנעול (נעליים)", "לגרוב (גרביים)", "לחבוש (כובע)" וכדומה. פעלים אלה הם היפונימים של הפועל "ללבוש", והפועל "ללבוש" הוא מושג הגג שלהם. הפועל "לשים" הוא פועל חיוור, משום שמשמשים בו לתיאור פעולות רבות, לעתים באופן בלתי תקני.

³ מטרה זו נבחרה בעקבות המחקר של פייטלסון וגולדשטיין (1983). במחקרן נבדקו הבדלים בהרגלי קריאת סיפורים בפני הילדים על-ידי הוריהם בין משפחות ממעמדות סוציו-אקונומיים שונים, ונמצא יתרון מובהק למשפחות המבוססות בתדירות הקריאה, בגיל שבו היו הילדים כשהוריהם החלו לקרוא להם סיפורים, וכן במספר ספרי הילדים בבית.

⁴ מטרה זו נבחרה בעקבות מחקרים כגון אלה של איליי (Elley, 1989); סנשל (Sénéchal, 1997) ויסעור וקרמר (1998, עמ' 14-18), שנבחנה בהם השפעה של הרגלי קריאת סיפורים על התפתחות הלשון בקרב ילדים בגיל גן חובה וכיתות א'-ב'.

לצורך המחקר נחשבו להיפונימים גם פעלים שאינם מוגדרים כך מבחינה סמנטית (אינם בעלי מושגי גג), אך יש בהם ספציפיות ביחס לפעלים אחרים, כגון "לבנות (מגדל)" לעומת "לעשות (מגדל)", "לפרוש (מפה)" לעומת "לשים (מפה)" וכדומה.

הגדרת התצורה העצמית של המילים

במחקר הנוכחי נבחנה יכולת הילדים ליצור על-ידי גזירה מילים חדשות שלא קיימות בשפה. רוב חידושי הגזירה נוצרים בשתי דרכים: (1) תצורה קווית – הוספת צורך לבסיס (שורש + בניין או משקל) קיים. לדוגמה: מצחיק + ן = מצחיקן. (2) תצורה מסורגת – יצירת בסיס חדש על-ידי הכנסת שורש לבניין או למשקל, לדוגמה: שורש בכ"ה בבניין הפעיל = הַבְּכָה. מחקר זה עסק בתצורה מסורגת, כלומר נבדקה יכולת הילדים לגזור פעלים חדשים משם עצם או מפועל אחר.

הנבדקים

נדגמו 100 ילדי גן חובה גילאי 5-6: 50 ילדים בני מסאב"ג ו-50 ילדים בני מסא"ן. בכל מעמד נדגמו 25 בנים ו-25 בנות. כל הילדים הם דוברי עברית מלידה וחד-לשוניים, ולא אובחן אצלם ליקוי למידה, שפה, שמיעה וכדומה. הילדים נדגמו מעשרה גנים (בכל גן נדגם מספר ילדים שונה) משלוש ערים במרכז הארץ.

הכלים

- תמונות שהוצגו בפני הילדים – בפני כל ילד בנפרד הוצגו 20 תמונות שבכל אחת מהן נראה אדם המבצע פעולה מסוימת (למשל, איש נועל נעליים, אישה סורגת סוודר וכדומה). הילד נשאל, מה עושה האדם בתמונה, ותשובותיו שיקפו את הספציפיות הלקסיקלית שלו. לדוגמה: הילד ענה: "האיש נועל / לובש / שם נעליים". המילה "נועל" מהווה היפונים למושג הגג "לובש", והמילה "שם" היא פועל חיוור. הציון הכללי של הספציפיות הלקסיקלית נקבע על-פי מספר ההיפונימים שהילד השתמש בהם במחקר. למשל, אם הילד השתמש בשמונה היפונימים, הציון הכללי של הספציפיות הלקסיקלית שלו הוא 8.
- שאלות שהוצגו בפני הילדים שמטרתן לעודד יצירה – בפני כל ילד בנפרד הוצגו 18 שאלות, והיה עליו ליצור מילים כתשובות לשאלות אלה. לדוגמה: כשגורמים למישהו לצחוק – מצחיקים אותו. מה עושים כשגורמים למישהו לבכות? (הילדים אמרו למשל, "מְבַכֵּים", "לְהַבְּכֹת", "מְבַכְּיָאִים", "לְהַבְּכִי(א)"); כשצובעים משהו בשחור – משחירים אותו. מה עושים כשצובעים משהו בסגול? (הילדים אמרו למשל "מְסַגְּלִים", "לְהַסְּגִיל", "מְסַגְּלִים", "לְסַגְּלִי"). הציון הכללי של התצורה העצמית נקבע על-פי מספר השאלות שהילד ענה עליהן, כלומר מספר המילים שיצר הילד כתשובות לשאלות אלה. למשל, אם הילד יצר 5 מילים, הציון הכללי של התצורה העצמית שלו הוא 5.
- שאלות שהוצגו בפני הילדים על הרגלי קריאת סיפורים בפניהם על-ידי הוריהם – בפני הילדים הוצגו שבע שאלות שמטרתן לבדוק את הרגלי קריאת הסיפורים בפניהם על-ידי הוריהם. למשל, האם קוראים לך סיפורים בבית? האם בזמן הקריאה את/ה שואל/ת שאלות שקשורות לסיפור? האם מי שקורא לך סיפור מסביר לך מילים שאת/ה לא מבין / מבינה?

תוצאות ודיון

שיערנו כי ימצאו הבדלים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים הן בספציפיות לקסיקלית והן בתצורה עצמית של מילים, והיתרון יהיה לילדי מסאב"ג. ההשערה הייתה מבוססת על מחקרים קודמים שנבדקו בהם הבדלים בין ילדים או נערים ממעמדות סוציו-אקונומיים שונים במגוון תחומי הלשון. למשל, פנסון ושותפיו (Fenson et al., 1994, p. 83) וזיידמן (2001, עמ' 47-48, 66-67) מצאו השפעה של מעמד סוציו-אקונומי על התפתחות אוצר מילים בקרב פעוטות. וידיסלבסקי (1984), פינקלשטיין (תשמ"ו) ואור (תשנ"ח) מצאו הבדלים בין ילדים ונערים ממעמדות סוציו-אקונומיים שונים לטובת נבדקים ממעמד סוציו-אקונומי גבוה יותר במדדים שונים בתחום התחביר. רביד (Ravid, 1988, pp. 77, 87-89, 156-163; 1995, pp. 27-63) מצאה השפעה משמעותית של מעמד סוציו-אקונומי על רמת התקניות המורפולוגית-דקדוקית בשתיים מתוך עשר קטגוריות שונות. קריזר (איצקוביץ) (1985) מצאה הבדלים ביכולות פרגמטיות באינטראקציה עם חבר ועם מבוגר בין ילדים בני 5-6 ממעמדות חברתיים-כלכליים שונים – טעוני טיפוח ומבוססים, והיתרון היה לילדים המבוססים. משום כך הנחנו, כי גם בספציפיות לקסיקלית ובתצורה עצמית של מילים ימצאו הבדלים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים, והיתרון יהיה לילדי מסאב"ג.

ואכן בהתאם להשערות, נמצאו הבדלים מובהקים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים הן בשימוש בפעלים ספציפיים והן ביכולת ליצור מילים חדשות באופן מודע, והיתרון היה לילדי מסאב"ג. כלומר ילדי מסאב"ג השתמשו לתיאור התמונות ביותר היפונימים (9.02 במוצע) מאשר ילדי מסא"ן (7.92 בממוצע), ורמת המובהקות הייתה $p < .05$. כמו כן, ילדי מסאב"ג יצרו יותר מילים חדשות (4.06 בממוצע) מאשר ילדי מסא"ן (0.94 בממוצע), ורמת המובהקות הייתה $p < .001$.

ברנשטיין (Bernstein, 1970) טוען כי הסיבה להבדלים לשוניים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים נעוצה בהבדלים בדרכי החברות. לדבריו, הורים המשתייכים למעמד הבינוני נוטים להסביר בהרחבה סיבה לענישה, ואילו הורים המשתייכים למעמד הפועלים נוטים להסתפק בעונשים ובאיומים ללא הסברים. לדעתו, דרכי החברות משפיעות על ההתנהגות המילולית. בדומה לברנשטיין, חוקרים אחרים כגון הוף-גינסברג (Hoff-Ginsberg, 1991) ושפנר המר ווייס (Scheffner Hammer and Weiss, 1999) גורסים כי ההבדלים הלשוניים בין ילדים בני מעמדות סוציו-אקונומיים שונים נובעים מהבדלי אינטראקציה בין הילדים להוריהם. חוקרים אלה מצאו כי בקרב משפחות ממעמד סוציו-אקונומי בינוני-גבוה האינטראקציה בין הילדים להוריהם יותר מפותחת מאשר בקרב משפחות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך.

לפיכך יש להניח, כי הסיבה לכך שנמצא יתרון לילדי מסאב"ג בשימוש בפעלים ספציפיים, היא שבקרב משפחות ממסאב"ג האינטראקציה בין ההורים לילדים מפותחת יותר מאשר בקרב משפחות ממסא"ן. כמו כן השפה של ההורים ממסאב"ג עשירה יותר מזו של ההורים ממסא"ן. לדעתנו השילוב בין שני המרכיבים הללו (אינטראקציה מפותחת בין הורים לילדים ועושר לשוני של ההורים) תורם לכך שהילדים יכירו מגוון רחב של מילים, ובשל כך ישתמשו בדיבורם במילים ספציפיות. משום כך נמצא יתרון לילדי מסאב"ג בספציפיות לקסיקלית. את דעתנו מחזקת טענתן של ויצמן וסנואו (Weizman and Snow, 2001, p. 266). לדבריהן, ילדים רוכשים יותר מילים

כתוצאה של היחשפות בגיל הגן לאוצר מילים עשיר, מגוון ומתוחכם (sophisticated), ולא רק כתוצאה של היחשפות לדיבור רב.

באשר לתצורה העצמית של המילים, כפי הנראה, הסיבה לכך שנמצא יתרון לילדי מסאבי'ג ביכולת ליצור מילים חדשות באופן מודע, היא שבזכות האינטראקציה המפותחת שבינם לבין הוריהם הם נחשפים ליותר צורות לשוניות, דבר התורם לידע הדקדוקי שלהם, להתמצאות צורנית-סמנטית ולתחושת הצורך שלהם למלא חללים קונצפטואליים אִמְתִּיִּים – גורמים המאפשרים על-פי ברמן (תשנ"ז, עמ' 81) תהליך של חידושי מילים ומעצבים אותו. כמו כן, הדבר תורם למודעות המטא-לשונית שלהם שהיא רכיב הכרחי ביצירת מילים בעידוד, היות שבמקרה זה הילדים חייבים להיות מודעים לעצם המצאת המילים. הדבר מנוגד ליצירת מילים באופן ספונטני, שאינה דורשת מודעות מטא-לשונית, הואיל ובמקרה זה הילדים יוצרים מילים באופן בלתי מודע.

עוד שיערנו, כי ימצאו הבדלים בין המינים הן בספציפיות לקסיקלית והן בתצורה עצמית של מילים, והיתרון יהיה לבנות. ההשערה הייתה מבוססת על מחקרים קודמים שנמצא בהם יתרון לבנות מבחינות לשוניות שונות. למשל, נלסון (Nelson, 1973) מצאה יתרון לבנות בקצב רכישת אוצר המילים באנגלית: בנות רוכשות 50 מילים בממוצע עד גיל 18 חודשים, ואילו בנים משיגים מספר זה של מילים רק בגיל 22 חודשים. נוסף על כך, פוקס שכטר ושותפיה (Fuchs Shechter et al., 1978) בדקו הבדלי מגדר תחביריים ומורפולוגיים בקרב פעוטות דוברי אנגלית בגיל ממוצע של 23 חודשים. המבדק נעשה בארבעה מדדים של אורך מבע ממוצע (Mean Length of Utterance – MLU): אורך מבע ממוצע במילים, אורך מבע ממוצע במורפמות, הגבול העליון במילים והגבול העליון במורפמות. בכל ארבעת המדדים נמצא יתרון לבנות. כמו כן רומיין (Romaine, 1984, p. 113) שחקרה הבדלי הגייה בין בנים לבנות באדינבורג (Edinburgh) בגיל שש על-פי שישה משתנים פונולוגיים, מצאה יתרון לבנות בהגייה תקנית של כל ששת המשתנים הללו.

אמנם ישנם מחקרים מעטים שנמצא בהם יתרון לבנים, או שכלל לא נמצאו בהם הבדלים בין המינים, כגון המחקר של נטליסיו ונטליסיו (Natalicio and Natalicio, 1973) שנמצא בו יתרון משמעותי לבנים בהטיית שמות עצם באנגלית לצורת רבים בקרב ילדים מקסיקניים-אמריקניים בני שש, או המחקר של אודונל, גריפין ונוריס (O'Donnell, Griffin and Norris, 1967) שלא נמצאו בו הבדלי מגדר תחביריים בקרב ילדים דוברי אנגלית מגיל גן עד כיתה ז', אך ברוב המחקרים שעסקו בהבדלי מגדר לשוניים בהיבט של קיום או אי קיום יתרון לאחד המינים, נמצא יתרון לבנות. משום כך ציפינו שגם בספציפיות לקסיקלית ובתצורה עצמית של מילים ימצא יתרון לבנות.

אולם בניגוד להשערות לא נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים אף לא באחד מהמבדקים הללו. לדעתנו, הסיבה לכך שלא נמצאו הבדלים בין המינים בספציפיות לקסיקלית, היא ששימוש בפעלים ספציפיים אינו משקף יכולת לשונית בלבד, אלא גם מודעות משלבית. מודעות זו עדיין אינה מפותחת בקרב ילדים בני שני המינים בגיל הנבדק. באשר לתצורה העצמית של המילים, נראה לנו כי הסיבה לכך שלא נמצאו הבדלים בין המינים, היא שהיכולת ליצור מילים באופן מודע אינה דורשת כישורים לשוניים בלבד אלא גם דמיון מפותח, יצירתיות וכושר אלתור, ויש להניח כי מרכיבים אלה מפותחים בקרב הבנים לא פחות מאשר בקרב הבנות.

השערה נוספת הייתה שאם אכן יימצא יתרון לבנות, הוא יהיה בולט יותר במסא"ן. ההשערה הייתה מבוססת על מחקרים קודמים שנמצא בהם יתרון לבנות מבחינות לשוניות שונות, והיתרון היה בולט יותר במסא"ן כגון לבוב (Labov, 1972, p. 243); הנדרסון (Henderson, 1970) ושטאל (תשל"א, עמ' 383-397). אולם כאמור, בניגוד להשערות, לא נמצא הבדל מובהק בין המינים, וכן לא נמצאה אינטראקציה מובהקת בין המגדר למעמד הסוציו-אקונומי.

נוסף על כך שיערנו שיימצאו הבדלים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים בהרגלי קריאת סיפורים לילדים על-ידי ההורים. ההשערה הייתה מבוססת על מחקרן של פייטלסון וגולדשטיין (1983). כאמור, במחקר זה נבדקו הבדלים בהרגלי קריאת סיפורים בפני הילדים על-ידי הוריהם בין משפחות משתי שכבות חברתיות – מבוססים וטעוני טיפוח. נמצא יתרון מובהק למשפחות המבוססות בתדירות הקריאה, בגיל שבו היו הילדים כשהוריהם החלו לקרוא להם סיפורים, וכן במספר ספרי הילדים בבית. אולם בניגוד להשערות, לא נמצאו הבדלים בין המעמדות הסוציו-אקונומיים בהרגלי קריאת סיפורים לילדים על-ידי הוריהם, לא מבחינת הכמות (קיום קריאה ותדירותה) ולא מבחינת האיכות (הסברת מילים קשות בסיפור ושאלת שאלות על-ידי הילד או המבוגר).

לא ציפינו להבדלים בין המינים בהרגלי קריאת סיפורים. עם זאת, נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים בתשובות הילדים לשאלה על הסברת מילים קשות בסיפור: יותר בנות מאשר בנים באופן מובהק העידו כי מי שקורא להן מסביר להן מילים קשות בסיפור. לדעתנו, ההסבר להבדלי המגדר בתשובות הילדים לשאלה זו הוא שיותר בנים מאשר בנות גאים מכדי להודות שיש מילים בסיפור שהם אינם מבינים, ועל הקורא להסביר להם אותן. רוב הבנים שהשיבו בשלילה על שאלה זו, אמרו "הכול אני מבין" או "אין מילים שאני לא מבין". ממצא זה דומה לממצאיה של מוצ'ניק (תשנ"ז), המראים כי יותר גברים מאשר נשים מדברים על כוחם ועל עצמתם.

עוד שיערנו, כי יימצא קשר בין הספציפיות הלקסיקלית לבין התצורה העצמית של המילים. כלומר יימצא שככל שהילדים משתמשים בדיבורם ביותר פעלים ספציפיים, הם יוצרים יותר מילים חדשות באופן מודע. ואכן בהתאם להשערות, נמצא קשר מובהק, אם כי ברמת מובהקות מינימלית ($p < .05$) בין הספציפיות הלקסיקלית לתצורה העצמית של המילים.

כמו כן שיערנו, כי יימצא קשר בין הספציפיות הלקסיקלית והתצורה העצמית של המילים לבין הרגלי הקריאה, הן מבחינת הכמות (קיום קריאה ותדירותה) והן מבחינת האיכות (הסברת מילים קשות בסיפור ושאלת שאלות על-ידי הילד או המבוגר). בנוגע לכמות הקריאה, כפי ששיערנו, נמצא קשר חיובי מובהק בין קיום קריאה, כלומר האזנה לסיפורים בבית לבין שימוש בפעלים ספציפיים. ממצא זה תואם ממצאים של מחקרים קודמים שבהם נמצא כי האזנה לסיפורים תורמת מאוד להתפתחות אוצר המילים בקרב ילדים בגן חובה ובכיתות א'-ב', כגון איליי (Elley, 1989); סנשל (Sénéchal, 1997) ויסעור וקרמר (1998, עמ' 14-18). אולם בניגוד להשערות, לא נמצא קשר בין תדירות הקריאה לבין שימוש בפעלים ספציפיים והיכולת ליצור מילים חדשות באופן מודע.

באשר לאיכות הקריאה, בניגוד להשערות, לא נמצא קשר מובהק בין הצגת שאלות לילד על-ידי הקורא והסברת מילים קשות בסיפור לבין השימוש בפעלים ספציפיים. נוסף על כך, לא נמצא קשר מובהק בין שאלת שאלות על-ידי הילד בזמן הסיפור לבין שימוש הילדים בפעלים ספציפיים ויכולתם ליצור מילים חדשות באופן מודע. כמו כן, נמצאו קשרים שליליים מובהקים בין הצגת

שאלות לילד על-ידי הקורא והסברת מילים קשות בסיפור לבין היכולת של הילדים ליצור מילים חדשות באופן מודע. דהיינו, נמצא שדווקא ילדים שלא מציגים להם שאלות ולא מסבירים להם מילים קשות בסיפור, יוצרים יותר מילים חדשות באופן מודע. כנראה, ההסבר לכך הוא שהילדים שקיבלו ציונים גבוהים יחסית במבדק התצורה העצמית של המילים (יצרו 10 מילים ומעלה) הם ילדים שהגננות העידו עליהם (בלי שנשאלו) כי הם בעלי אינטליגנציה גבוהה. לפיכך ייתכן כי הוריהם אינם שואלים אותם שאלות ואינם מסבירים להם מילים קשות, משום שהם אינם רואים צורך בכך, היות שהם מניחים כי הם הבינו את הסיפור.

מן הראוי להזכיר כאן מקרה של זוג תאומים, בן ובת, שהשתתפו במחקר. במבדק הספציפיות הלקסיקלית הציון של הבן היה 8 (השתמש בשמונה היפונימים לתיאור התמונות), בעוד שהציון של אחותו היה 13 (השתמשה לתיאור התמונות ב-13 היפונימים). לעומת זאת, במבדק התצורה העצמית של המילים הציון של הבן היה 17 (יצר 17 מילים), ואילו הציון של הבת היה 1 (יצרה מילה אחת בלבד). ניתן להסיק ממקרה זה, כי התפתחות השימוש בפעלים ספציפיים והתפתחות היכולת ליצור מילים חדשות באופן מודע בגיל גן חובה אמנם מושפעות במידה רבה מהסביבה הקרובה, אך הן גם קשורות למדדי האישיות של הילד.

במהלך המחקר עלו ממצאים הנוגעים להבדלי מגדר שלא נבדקו מלכתחילה, אך מן הראוי להתייחס אליהם. למשל, במחקר הנוכחי התפיסה שלפיה בנות מדברות יותר מבנים, לא אושרה. ילדים משני המינים דיברו מעבר לנדרש במחקר, וסיפרו לחוקרת סיפורים אישיים על עצמם בהתאם לאסוציאציות שעוררו בהם השאלות או התמונות. למשל, כתגובה לתמונה של איש התולה תמונה על קיר, סיפרה ילדה אחת שאביה תלה בחדרה תמונות של ליצן. וילד אחד, לאחר שנשאל מי בדרך כלל קורא לו סיפורים בבית, סיפר שבדרך כלל שני אחיו הגדולים קוראים לו, והוסיף מיזמתו שאמו בהיריון, ואף הסביר לחוקרת מדוע הוא שמח שעומדת להיוולד בת ("כי בת חלשה ולא עושה צרות"). התפיסה שלפיה בנות מדברות יותר מבנים, לא אושרה גם במחקרים של חוקרים אחרים כגון קוק ושותפיה (Cook et al., 1985) ומוציניק (תשנ"ז).

עוד נמצא, כי במובן מסוים הבנים יותר אסרטיביים מהבנות: אמנם ילדים משני המינים העירו במידה דומה הערות על רמת הקושי של השאלות, כגון "את שואלת שאלות קלות מדי" (במבדק התמונות) או "איזה שאלות קשות" (במבדק התצורה העצמית של המילים), אולם יותר בנים מאשר בנות באופן בולט למדי לא הסתפקו בהערות, אלא גם ביקשו מהחוקרת לשנות את רמת הקושי של השאלות. הם אמרו למשל "תשאל אותי שאלות יותר קשות" (במבדק התמונות) או "עכשיו תשאל אותי שאלה קלה" (במבדק התצורה העצמית של המילים). הם ביצעו פעולת דיבור ישירה של בקשה, הווי אומר שהם היו אסרטיביים יותר מהבנות. ממצא זה דומה לממצאי מחקרים קודמים כגון קוק ושותפיה (Cook et al., 1985), סאקס (Sachs, 1987) ומוציניק (תשנ"ז).

המסקנה העיקרית שניתן להסיק מתוצאות המחקר היא שלסביבה הקרובה ישנה השפעה ניכרת על שימוש ילדי הגן בפעלים ספציפיים ועל יכולתם ליצור מילים חדשות באופן מודע.

ביבליוגרפיה

אור, א' (תשנ"ח), ייחודים תחביריים בלשונם המדוברת של נערים מצפון תל-אביב ומדרומה (עבודת מסטר), רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן.

- ברמן, ר' (תשנ"ז), "עיון ומחקר ברכישת העברית כשפת אם: ראשית רכישת התחביר וצורות השיח", בתוך: שימרון, יי (עורך), *מחקרים בפסיכולוגיה של הלשון בישראל, רכישת לשון, קריאה וכתביבה*, ירושלים, הוצאת מגנס, עמ' 57-100.
- וידיסלבסקי, ד' (1984), "אספקטים תחביריים ומילוניים בלשונם המדוברת של תלמידים ממוצא מערבי וממוצא מזרחי", *בלשנות עברית חפ"שית*, 21, עמ' 9-27.
- זיידמן, ע' (2001), *התפתחות תקשורת בתחילת השנה השנייה לחיים – השוואה בין פעוטות ממעמדות סוציו-אקונומיים שונים* (עבודת מסטר), אוניברסיטת תל-אביב.
- יסעור, ח' וקרמר ע' (1998), *לגדול עם ספרים: בניית הקשר בין הילד לספרות בגיל הרך*, קריית ביאליק, אה.
- לזר, ש' (תשס"ד), *היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים בספציפיות לקסיקלית ובתצורה עצמית של מילים בקרב ילדי גן, רמת גן, אוניברסיטת בר-אילן*.
- מוציניק, מ' (תשנ"ז), "גבר מול אשה – תקשורת שונה", *בלשנות עברית*, 41-42, עמ' 79-86.
- פייטלסון, ד' וגולדשטיין, ז' (1983), "הרגלי קריאה לפני ילדים בגיל צעיר", *מעגלי קריאה*, 9, עמ' 99-104.
- פינקלשטיין, ר' (תשמ"ו), *מדדים לשוניים וחשיבה של ילדים טעוני טיפוח בהשוואה לילדים מבוססים רגילים* (עבודת מסטר), רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן.
- קריזר (איצקוביץ), ו' (1985), *השוואת היכולות הפרגמטיות של ילדים טעוני טיפוח וילדים מבוססים באינטראקציה עם חבר ועם מבוגר* (עבודת מסטר), אוניברסיטת תל-אביב.
- שורצולד (רודריג), א' (תשמ"א), *דקדוק ומציאות בפועל העברי*, רמת-גן, אוניברסיטת בר-אילן.
- שטאל, א' (תשל"א), *מבנה הלשון הכתובה אצל ילדים בני התרבות המזרחית והתרבות המערבית ומשמעותו לקידום ילדים טעוני טיפוח בישראל* (עבודת דוקטור), ירושלים, האוניברסיטה העברית.
- Bernstein, B. (1970), "A Sociolinguistic Approach to Socialization: With some References to Educability", in: Williams, F. (ed.), *Language and Poverty, Perspectives on a Theme*, Chicago, Markham Pub. Co., pp. 25-61.
- Cook, A.S. et al. (1985), "Early Gender Differences in the Functional Usage of Language", *Sex Roles*, 12, pp. 909-915.
- Elley, W.B. (1989), "Vocabulary Acquisition from Listening to Stories", *Reading Research Quarterly*, 24, pp. 174-187.
- Feldman, H.M. et al. (2000), "Measurement Properties of MacArthur Communicative Development Inventories at Ages One and Two Years", *Child Development*, 71, pp. 310-322.
- Fenson, L. et al. (1994), "Variability in Early Communicative Development", *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59 (5).
- Fuchs Schechter, F. et al. (1978), "Do Girls Talk Earlier?: Mean Length of Utterance in Toddlers", *Developmental Psychology*, 14, pp. 388-392.

- Henderson, D. (1970), "Social Class Differences in Form-Class Usage among Five Year-Old Children", in: Brandis, W. and Henderson, D. (eds.), *Social Class, Language and Communication*, London: Routledge and Kegan Paul, pp. 17-59.
- Hoff-Ginsberg, E. (1991), "Mother-Child Conversation in Different Social Class and Communicative Settings", *Child Development*, 62, pp. 782-796.
- Labov, W. (1972), *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Natalicio, L.F.S. and Natalicio, D.S. (1973), "An Investigation into Linguistic Cues Involved in English Noun Pluralization of Six-Year Old Mexican-American Children" (a research report), El Paso, University of Texas at El Paso.
- Nelson, K. (1973), "Structure and Strategy in Learning to Talk", *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 149 (38).
- O'Donnell, R.C., Griffin, W.J. and Norris, R.C. (1967), *Syntax of Kindergarten and Elementary School Children: A Transformational Analysis*, Champaign, Ill, NCTE.
- Ravid, D. (1988), *Transient and Fossilized Phenomena in Inflectional Morphology: Varieties of Spoken Hebrew* (Ph.D. thesis), Tel-Aviv University.
- Ravid, D. (1995), *Language Change in Child and Adult Hebrew: A Psycholinguistic Perspective*, New York, Oxford University Press.
- Romaine, S. (1984), *The Language of Children and Adolescents: The Acquisition of Communicative Competence*, Oxford, Blackwell.
- Sachs, J. (1987), "Preschool Boys' and Girls' Language Use in Pretend Play", *Language, Gender, and Sex in Comparative Perspective*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 178-188.
- Scheffner Hammer, C. and Weiss, A.L. (1999), "Guiding Language Development: How African American Mothers and their Infants Structure Play Interactions", *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 42, pp. 1219-1233.
- Sénéchal, M. (1997), "The Differential Effect of Storybook Reading on Preschoolers' Acquisition of Expressive and Receptive Vocabulary", *Journal of Child Language*, 24, pp. 123-138.
- Weizman, Z.O. and Snow, C.E. (2001), "Lexical Input as Related to Children's Vocabulary Acquisition: Effects of Sophisticated Exposure and Support for Meaning", *Developmental Psychology*, 37, pp. 265-279.